

УДК 329.71(=495):008(477)

Владислава Піскіжова

канд. іст. наук, наук. співроб.

Інститут історії України НАН України

01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4

E-mail: vsesvit_vid@ukr.net

РОЛЬ СПІЛКИ ГРЕКІВ УКРАЇНИ В СТАНОВЛЕННІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО РУХУ ГРЕЦЬКОЇ СПІЛЬНОТИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

У статті висвітлено діяльність першої в історії незалежної України громадської організації грецької спільноти із всеукраїнським статусом — Спілки греків України, яка стояла у витоків зародження грецького національно-культурного руху на українських теренах наприкінці 80-х рр. ХХ ст. і відіграла важливу роль у процесі його розбудови в першій половині 90-х рр. ХХ ст., зокрема, консолідувала греків України навколо ідеї відродження еллінізму. У сучасному світі проблема конституювання національних меншин набула особливого значення. Сучасна Україна — поліетнічна країна, національний склад якої представлений більш ніж 100 етнічними спільнотами, предки яких у різні історичні часи осідали на її теренах, створюючи компактні поселення або ж проживаючи дисперсно. Відтак, основним завданням державної етнополітики незалежної України, яка обрала демократичний шлях розвитку, стало задоволення соціально-економічних, культурних та політичних потреб усіх без виключення етнічних спільнот. Станом на сьогоднішній день у сучасній українській історіографії практично відсутні дослідження, присвячені діяльності грецької спільноти незалежної України. Серед наявних праць слід виокремити дисертацію Сергія Пархоменка на тему «Культурний розвиток грецької спільноти України у другій половині ХХ ст.» (2003 р.), де, зокрема, простудійований процес структурування українських греків наприкінці ХХ ст.¹ Основою джерельної бази цієї статті стали нормативно-правові акти незалежної України у сфері державної етнополітики, матеріали Поточного архіву Республіканського товариства греків України та його правонаступниці — Спілки греків України (Статут, протоколи засідань, Постанови та ін.), а також інформація, почерпнута з інтернет-ресурсів.

Ключові слова: грецька спільнота незалежної України, національно-культурний рух, громадська організація, етнополітика.

Vladyslava Piskizhova
PhD in History, Researcher
Institute of History of Ukraine
of the National Academy of Sciences of Ukraine
4, Mykhailo Hrushevskiyi Street, Kyiv, 01001, Ukraine
E-mail: vsesvit_vid@ukr.net

THE ROLE OF THE UNION OF UKRAINIAN GREEKS IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL AND CULTURAL MOVEMENT OF THE GREEK COMMUNITY OF INDEPENDENT UKRAINE

The article highlights the activities of the first non-governmental organization of the Greek community in the history of independent Ukraine with the all-Ukrainian status — the Union of the Greeks of Ukraine, the origin of which gave birth to the Greek national and cultural movement on the territory of Ukraine in the late 80s of the XX century and played an important role in the process of its development in the first half of the 90s of the XX century, in particular, consolidating the Greeks of Ukraine around the idea of the revival of Hellenism. Modern Ukraine is a polyethnic country which national composition is represented by more than 100 ethnic communities, whose ancestors settled in various historical periods on its territory, creating compact settlements or living in disperse. Thus, the main task of the national ethnopolitics of independent Ukraine, which chose the democratic path of development, was to meet the socio-economic, cultural and political needs of all ethnic communities without exception. At present, in modern Ukrainian historiography, there are practically no studies devoted to the activities of the Greek community of independent Ukraine. Among the available works, one should mention Serhiy Parkhomenko's thesis "Cultural Development of the Greek Community of Ukraine in the Second Half of the XX Century" (2003), in which, in particular, the process of structuring Ukrainian Greeks at the end of the twentieth century has been outlined². Normative legal acts of independent Ukraine in the field of national ethnopolitics, materials of the Current Archives of the Republican Society of the Greeks of Ukraine and its successor — the Union of the Greeks of Ukraine (Statute, Minutes of Sessions, Ordinances, etc.), as well as information gathered from the Internet resources are the grounds of the source base of our research.

Keywords: *Greek community of independent Ukraine, national and cultural movement, non-governmental organization, ethnopolitics.*

Національно-культурний рух грецької спільноти на українських теренах, який розгорнувся завдяки лояльній національній політиці «перебудови» колишнього СРСР у другій половині 80-х рр. XX ст., набув значного розмаху після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. та гарантованих уже самостійною Українською державою представникам усіх без виключення етнічних спільнот народу України демократичних прав і свобод відповідно до Загальної декларації прав людини 1948 р. й інших ратифікованих Україною міжнародних пактів про права та свободи особистості³. Основоположним політико-правовим документом — гарантією вільного розвитку всіх етнічних спільнот народу України — стала Декларація прав національностей України, прийнята Верховною Радою України 1 листопада 1991 р. Саме цей документ став основним правовим поштовхом до значних, динамічних зрушень у сфері етнонаціонального розвитку країни⁴. Вкрай важливим, одним із базових нормативно-правових актів, став також Закон України «Про національні меншини в Україні», що набрав чинності Постановою Верховної Ради України від 25 червня 1992 р.⁵ Цим документом було чітко визначено поняття «національна меншина». Зокрема зазначено, що «до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою» (стаття 3). Законом встановлено правові засади державної політики стосовно вільного етнонаціонального розвитку: задоволення соціальних потреб, збереження і розвиток культур, мов, традицій тощо. Правові норми державної етнополітики були закріплені в Конституції України 1996 р. (статті 10, 11, 22, 53 і 119), де зазначено, що «...держава сприяє розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» (стаття 11)⁶.

На першу половину 1990-х рр. припадає пік національного піднесення та етнічної самоідентифікації грецької спільноти України, що сприяло активізації процесу відродження її національно-культурного життя. Слід зауважити, що греки чи не найактивніше серед інших етнічних спільнот України розпочали реалізовувати надані їм Українською державою права.

Найбільш виразним проявом інтенсивного розгортання національно-культурного руху грецької спільноти України у зазначений період стало створення та діяльність значної кількості національно-культурних товариств (асоціацій, культурних та історико-освітніх центрів, громад, клубів тощо). Так, за офіційними даними Міністерства України у справах національностей, міграції та культів щодо кількості діючих в Україні національно-культурних товариств, станом на 1995 р., греки посідали

четверте місце (функціонувало 22 товариства, одне з яких — всеукраїнського рівня) після євреїв (38 товариств), німців (33 товариства) та росіян (24 товариства)⁷. У 1992 р. відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян» (втратив чинність на підставі прийнятого Верховною Радою України 22 березня 2012 р. Закону «Про громадські об'єднання» та введеного в дію 1 січня 2013 р.) національно-культурні товариства набули статусу громадських об'єднань⁸. Підтвердженням високого рівня етнічної самоідентифікації та громадської активності грецької спільноти є співвідношення чисельності товариств до кількісних показників національного складу народонаселення України. Відомо, що згідно з переписом населення УРСР 1989 р., греки в Україні склали лише 0,95% від усього населення (98 594 особи), в той час як росіяни 22,07% (11 355 582 осіб), євреї 0,95% (486 326 осіб). Єдиною національною меншиною, що продемонструвала більшу громадську активність порівняно з греками, стала німецька — 33 організації на 37 849 громадян (0,07% населення України)⁹.

Варто зазначити, що національно-культурні громадські об'єднання України користуються правами юридичних осіб і функціонують у відповідності зі своїми статутами та програмними завданнями, в яких закріплені основні положення, насамперед щодо відродження та розвитку національної культури, налагодження й розширення всебічних зв'язків із автохтонними територіями, гармонізації міжетнічних відносин в Україні тощо. Інтереси національно-культурних товариств у громадсько-політичній структурі українського суспільства сьогодні представляє Рада національних товариств України. До 2010 р. їх репрезентувала ще й створена у 1996 р. Дорадча рада представників громадських об'єднань національних меншин при Державному комітеті України у справах національностей та міграції, яка функціонувала до ліквідації зазначеного комітету в 2010 р.

Станом на сьогоднішній день в Україні, згідно з останніми даними, оприлюдненими інтернет-сайтом ФГТУ, діє 99 грецьких національно-культурних громадських об'єднань¹⁰. У переважній більшості це організації місцевого рівня, сфера впливу яких розповсюджується на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці або кількох із них. Водночас, починаючи з 1995 р. функціонує й одна грецька організація зі всеукраїнським статусом. Йдеться про Федерацію грецьких товариств України (далі — ФГТУ) зі штаб-квартирою в м. Маріуполі Донецької області. Слід наголосити на тому, що присутність у національно-культурному русі грецької спільноти України організації із загальнодержавним статусом, якою є ФГТУ, — це ознака значної консолідованості її представників, оскільки вона виконує функції представницького органу, репрезентуючи інтереси усіх своїх колективних членів.

Національно-культурний рух грецької спільноти України набув найбільшої масштабності на території Донецької області, де, за останніми даними згадуваного вище інтернет-сайту ФГТУ, діє 65 громадських об'єднань, що є цілком логічно, адже саме тут проживає переважна більшість її представників, зокрема 77,5 тис. осіб — це більше 80% загальної кількості українських греків (91,5 тис. осіб)¹¹. Навіть більше, Донецька область є найбільшим осередком компактного проживання греків на теренах не лише України, а й усього пострадянського простору, що обумовлено історично. Так, у XVIII ст., на основі рескрипту російської імператриці Катерини II від 9 березня 1778 р., відбулося масове переселення кримських (понтійських*) греків у Приазов'я** та облаштування їх у Маріупольському повіті Азовської губернії (сучасна Донеччина). Цим документом уряд Російської імперії, вмотивований цілями політичного та економічного характеру, передусім прагненням до послаблення владних позицій кримського хана, а також потребою заселення та освоєння нових володінь у Приазов'ї, створив потужне ідеологічне та економічне підґрунтя для посилення еміграційних настроїв у середовищі кримських греків, які в числі інших народів півострова християнського віросповідання значно потерпали від релігійного, національного й соціального гніту, запровадженого там урядом Османської імперії. Зокрема, усім кримським християнам-переселенцям були надані широкі преференції для облаштування у Приазов'ї: звільнення від рекрутського набору терміном на 100 років, звільнення від державних податків терміном на 10 років та ін.¹² Слід зауважити, що відтоді географія компактного розташування грецьких поселень у Приазов'ї залишається сталою вже понад два століття, включаючи й сьогодні.

Толерантність державної етнополітики незалежної України, високий рівень національної самоідентифікації грецької спільноти стали сприятливим підґрунтям для її повноцінного національно-культурного життя, одним із найбільш виразних проявів якого стало виникнення потужного громадського національно-культурного руху на чолі з ФГТУ. Однак, зазначене всеукраїнське громадське об'єднання не було єдиним в історії цього руху. Першою організацією з таким статусом стала Спілка греків України (далі — СГУ), створена Постановою I-го з'їзду греків України, що відбувся 21–22 грудня 1991 р. в м. Донецьку¹³. Фактично ж СГУ була правонаступником Республіканського товариства греків України (далі —

* зазначений термін, як відповідник попередньому, також є часто вживаним вітчизняними істориками для характеристики цієї категорії переселенців.

** географічна область, що нині охоплює землі на південному Сході України та прилеглого до них узбережжя Росії.

РТГУ), утвореного ще за радянських часів 1989 р., у період розгортання нового політичного курсу СРСР, широковідомого під назвою «перебудови».

Історія становлення, основні напрямки діяльності та взаємовідносини цих організацій потребують детального вивчення, оскільки вже сама їхня присутність у національно-культурному русі грецької спільноти України є квінтесенцією його розвитку. Тому, в контексті цього дослідження безумовно варто приділити увагу також історії діяльності РТГУ, як передвісника становлення національно-культурного руху грецької спільноти в умовах незалежної України.

Установча конференція зі створення РТГУ була скликана за ініціативою групи грецьких активістів Донеччини М. Колле, І. Ялі, С. Парпули й інших її представників та відбулась 23 грудня 1989 р. в м. Донецьку. В цьому заході взяли участь делегати з багатьох областей УРСР, а також гості з інших республік СРСР¹⁴. Найважливішими питаннями порядку денного Установчої конференції стали: обрання лідера (голови) організації, обговорення її Статуту та Програми діяльності. Головою організації, з-поміж п'яти кандидатів на цю посаду, переважною більшістю голосів було обрано відомого українського вченого грецького походження Івана Олександровича Ялі (помер 2006 р.), на той час — професора, завідувача кафедри філософії Донецького інституту радянської торгівлі¹⁵.

Ухвалений Установчою конференцією Статут РТГУ було зареєстровано Постановою Ради Міністрів УРСР за № 66 від 29 березня 1990 р. Мета діяльності організації була сформульована у повній відповідності до тогочасної політичної ідеології «перебудови» і спрямована на «згуртування усіх верств грецького населення, яке проживає на території УРСР, задля вирішення задач перебудови сфери суспільного і політичного життя країни, формування здорової, висококультурної громадської думки, особливо у молоді, в дусі інтернаціоналізму, розвиток почуття національної гідності як прояву інтернаціональної свідомості»¹⁶. На відміну від мети діяльності організації, завдання були конкретизовані. Йшлося про задоволення національно-культурних потреб грецького населення, особливо у сфері освіти, народної творчості, суспільно-корисної праці, релігії. Зазначалося про підготовку національних кадрів, видавництво друкованого органу організації, сприяння вивченню новогрецької мови, популяризацію грецької культури, зокрема шляхом створення грецьких культурних центрів, організації симпозіумів, конференцій, фестивалів, конкурсів, виставок відповідної тематики тощо¹⁷. Наголошувалося на тому, що новоутворена організація «вважає своїм пріоритетним обов'язком у межах існуючих законів захищати інтереси своїх членів, надавати їм

усіляку підтримку і допомогу в усіх сферах діяльності, включно з духовною і матеріальною»¹⁸.

Відповідно до статутних положень, на членство в організації могли претендувати будь-які громадяни СРСР, іноземні піддані й навіть особи без громадянства, які постійно проживали в СРСР і досягли 16-річного віку. Примітним фактом є те, що національна приналежність учасників не бралася до уваги. Слід зазначити, що в статутних документах нинішніх організацій грецької спільноти України, більшість з яких практично були народжені в лоні РТГУ, ця норма вилучена і замінена на більш жорсткі вимоги щодо членства в контексті національної приналежності. Так, сьогодні особа негрецького походження, здебільшого, може стати тільки асоційованим членом таких організацій, співпрацювати з ними і розраховувати на їхню допомогу¹⁹.

Організація складалась із індивідуальних і колективних членів, а її структура будувалася за територіальною ознакою. Основу РТГУ склали первинні організації (сільські та селищні) та їх об'єднання в місцеві відділення (районні, міські, обласні). Зазначалося, що у м. Донецьк територіальний орган не створюватиметься, оскільки його функції виконуватиме РТГУ²⁰.

Вищим керівним органом РТГУ визначалася Республіканська конференція, яка мала скликатися не менш, ніж один раз на два роки. До сфери її повноважень входило прийняття найважливіших рішень щодо функціонування організації, зокрема затвердження Статуту із внесенням до нього, у разі такої необхідності, змін та доповнень, а також бюджету, заслуховування звітів Ради і Ревізійної комісії тощо. Відтак, рішення конференції набували чинності в результаті голосування, а саме більшістю голосів за присутності не менш, ніж половини делегатів. У період між конференціями керівні функції переходили до Ради РТГУ та Ревізійної комісії, термін повноважень яких складав два роки.

Одразу після Установчої конференції, у межах, визначених Статутом завдань, РТГУ розпочало доволі активну діяльність, спрямовану на її реалізацію. З метою забезпечення систематичної фінансової підтримки функціонування організації, у 1990 р. нею було створено дочірнє підприємство «Логос» на чолі з В. Христокіним, діяльність якого, судячи зі звітної документації РТГУ, виявилася безрезультатною.

Серед найбільш значних звершень цієї організації було започаткування у 1991 р. видавництва її друкованого органу — газети «Логос», яка стала першим національним грецьким періодичним виданням на теренах Радянської України за останнє півстоліття її історії. Головним редактором було обрано голову РТГУ І. Ялі. Це видання відіграло важливу роль у процесі національно-культурного відродження грецької спільноти

Радянської України, оскільки інформувало про стан її національно-культурного життя, ознайомлювало з грецькою історією і культурою, популяризувало її найвизначніші надбання та ін. Слід також відзначити і наполегливу діяльність організації у напрямі розбудови мережі грецьких національно-культурних товариств на теренах Радянської України.

Окрім цього, РТГУ стало організатором науково-практичної конференції «Греки Украины: поиск и формирование национальной культуры», що відбулася в м. Донецьк 9–19 лютого 1990 р.²¹

Безперечно резонансною подією в національно-культурному житті греків не лише Радянської України, а й усього СРСР став організований Московським товариством греків на чолі з Георгієм Трапезніковим-Герасиміді Перший Всесоюзний фестиваль культури і мистецтва Радянських греків, що відбувся у Москві 5–15 жовтня 1990 р. за активною участю РТГУ. Зокрема, з великим успіхом відбулися виступи члена організації — широковідомої у грецькому середовищі України та поза її межами співачки румейського походження Тамари Каци, яку визнали «кришталевим голосом еллінізму»²². У цьому контексті незрозумілим є рішення Президії РТГУ від 29 грудня 1990 р. про виключення Тамари Каци із членів організації під загальним і дуже патетичним формулюванням «в ім'я спасіння руху товариства до національного відродження» і з більш конкретним уточненням «за пропуски»²³. Сьогодні на честь пам'яті цієї співачки, яка загинула в автокатастрофі 1999 р., українські греки проводять один раз на два роки Міжнародний фестиваль грецької пісні ім. Тамари Каци, організаторами якого виступають ФГТУ спільно із Радою Греків Зарубіжжя (грецьк. Συμβούλιο Αποδημίου Ελληνισμού, ΣΑΕ).

21–22 грудня 1991 р. у м. Донецьку відбувся перший і останній з'їзд РТГУ [йдеться про I з'їзд греків України. — *Авт.*], який у зв'язку з проголошенням незалежності України констатував факт ліквідації РТГУ та заснування нової організації- правонаступника РТГУ — Спілки греків України. У цьому заході взяли участь 383 особи, зокрема 216 делегатів — представників багатьох областей України (Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Київської, Луганської, Львівської, Одеської, Харківської та ін.) і Криму, а також гості із Грузії (Сухумі) та Росії (Москви, Таганрогу, Краснодарського і Ставропольського країв) у кількості 167 осіб²⁴. До порядку денного роботи з'їзду увійшли наступні питання: створення СГУ, прийняття та затвердження Статуту і Програми діяльності цієї організації, обрання Президента та голови СГУ, створення регіональних відділень СГУ та ін. Президентом організації було обрано відомого українського науковця в галузі теоретичної фізики магнітних явищ і фізики твердого тіла, академіка Національної академії наук України Бар'яхтара Віктора Григоровича, а її головою — Івана Олександровича

Ялі, колишнього голову РТГУ. Під час роботи з'їзду Віктор Бар'яхтар, зокрема, наголосив, що «необхідно об'єднати усі розрізнені товариства в єдину Спілку греків України» та «спільними зусиллями... вирішувати питання культури і національного відродження». Серед обговорюваних з'їздом питань були: налагодження зв'язків з історичною батьківщиною, організація навчального процесу із вивчення новогрецької мови та забезпечення його підручниками (зокрема лунали репліки «Наші діти повинні знати свою мову!»), відкриття Консульства Греції у Маріуполі, повернення грецькій громаді України окремих споруд, які були націоналізовані радянською владою тощо. Важливою інформацією, зафіксованою Протоколом з'їзду, стала наявність сепаратистських тенденцій у грецькому середовищі. Зокрема делегат з'їзду Яцко А.Г. повідомив, що 5–6 осіб із Маріуполя схиляють греків до територіальної автономії і прокоментував це наступним чином: «Хочуть мати другий Карабах, але кому це потрібно? Нам потрібна культурна автономія! Необхідно поставити питання стосовно перебування їх у лавах товариства...».

26 грудня 1991 р. відбулося засідання Правління СГУ у складі І. Ялі, Н. Колле, В. Христокіна, К. Узбека, О. Холіна та Н. Хороша, на якому було обговорено підсумки роботи І з'їзду греків України й організацію процесу реєстрації основних документів: Статуту, Програми та ін. Члени Правління висловили задоволення роботою з'їзду, а також прийняли рішення «упродовж 1992 р., поступово, із урахуванням соціального стану в країні готувати до реєстрації Статут Спілки та ін. документи. За цей час працювати згідно зі Статутом і Програмою Республіканського товариства, оскільки різниця між «старим» і «новим» Статутом не є значною».

Статут СГУ був зареєстрований Міністерством юстиції України 4 листопада 1992 р. (Свідоцтво № 320). Слід зауважити, що, дійсно, основні положення цього документа істотно не відрізнялись від тих, які були закріплені Статутом РТГУ. Відтак, наслідуючи традицію РТГУ, статутом СГУ зафіксовано положення, згідно з яким членами цієї організації можуть бути громадяни не лише грецького походження, а й особи інших національностей. Зокрема зазначено, що СГУ — це «громадська організація, яка об'єднує на добровільній основі греків та осіб інших національностей, а також юридичних осіб з метою захисту соціальних, економічних та інших законних інтересів її членів»²⁵. Своєю метою СГУ визначила «консолідацію всіх верств грецького населення задля відродження і розвитку мови, культури, вирішення соціально-економічних проблем грецького народу та збереження його традицій та історичних цінностей»²⁶. Серед завдань організації — розробка довгострокових комплексних програм з відродження мови, культури, соціально-еко-

номічного розвитку грецького народу; організація підготовки національних кадрів у навчальних закладах України та за її межами; відкриття грецьких національно-культурних центрів, професійних та самодіяльних естрадних, художніх і драматичних колективів, колективів з національних видів спорту; розвиток та зміцнення міжнародних культурних та економічних зв'язків із Грецією, Кіпром та грецькими діаспорами інших країн; популяризація засобами масової інформації історії, культури та мистецтва греків України, Греції, Кіпру; захист інтересів членів Спілки в державних та інших закладах; залучення та акумуляція грошових коштів для здійснення статутних задач Спілки; організація та проведення аукціонів, лотерей, масових рекламних, видовищних, розважальних та інших заходів у рамках статутних задач Спілки; залучення спеціалістів на комерційній основі для здійснення статутних задач Спілки тощо²⁷.

Слід зауважити, що організаційна структура СГУ була побудована за аналогом РТГУ. Втім, знову ж таки, у порівняльному контексті, збільшився термін повноваження Вищого керівного органу організації, а саме з'їзду, до п'яти років. Також обумовлено можливість скликання позачергових з'їздів за вимогою не менш, ніж третини членів організації або за ініціативою Ради у місячний термін. Нововведенням стало і те, що окрім голови організації було затверджено ще посаду Президента з терміном повноваження до п'яти років.

Програма СГУ [оригінальна назва «Програмна заява діяльності СГУ». — *Авт.*], як уже зазначалося, була обговорена й затверджена I з'їздом греків України. Цей документ був побудований у відповідності до статутних завдань організації, фактично продублював їх, але з більш детальною конкретизацією кожної із них.

Відтак, документальні матеріали СГУ (протоколи зборів, різнопланова звітна документація та ін.) у період між її першим та другим з'їздами повною мірою відобразили перелік справ, над якими працювали її члени. Варто наголосити на тому, що на думку членів цієї організації, чи не найбільше перешкод у їхній роботі створювала відсутність постійних і стабільних джерел фінансування, які б покривали необхідні витрати на втілення в життя поставлених перед організацією завдань. Зокрема, неодноразово наголошувалося на необхідності відійти від політики пошуку зовнішніх джерел фінансування організації і натомість створювати власні госпрозрахункові підприємства, налагоджувати ділові контакти з підприємцями Грецької Республіки, створювати спільні українсько-грецькі підприємства та ін.

Серед найбільш актуальних проблем, вирішенням яких опікувалась СГУ, було налагодження навчального процесу з вивчення новогрецької мови в середовищі грецької спільноти України, оскільки, згідно з офі-

ційними даними, зафіксованими Всесоюзним переписом населення 1989 р., із загальної кількості українських греків (98 594 особи) лише 18 269 осіб (18,6 %) вважали рідною мову своєї національності²⁸. Піддавалися критиці існуючі методи вивчення новогрецької мови, які обмежувалися лише факультативними заняттями. Зокрема, пропонувалося організувати процес викладання цієї мови в низці навчальних закладів України як іноземної. Одним із шляхів вирішення кадрового питання (формування викладацького складу) вбачалося залучення відповідних фахівців із Грецької Республіки. Безумовним досягненням у цьому напрямі стало відкриття у вересні 1991 р., за спільної ініціативи СГУ (разом з її колективним членом — Маріупольським міським товариством греків) і Донецького державного університету (нині — Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця) та підтримки Маріупольської міської ради, — Маріупольського гуманітарного коледжу (з 2010 р. — Маріупольський державний університет), де було розпочато викладання новогрецької мови. Тоді фахівців готували на базі Янінського університету (Грецька Республіка), де вони проходили відповідні курси, на запрошення ректора цього закладу Дімітріса Глароса, а першим викладачем новогрецької мови стала М. Татарінова²⁹. У 2002 р. було відкрито факультет грецької філології, на базі якого функціонують: філія Центру дослідження і розвитку грецької культури країн Причорномор'я (з 1997 р.), Бібліотека елліністичних студій «Костянтинос Левендіс» (з 2006 р.), Центр грецької мови з правом проведення кваліфікаційних екзаменів з новогрецької мови на отримання сертифікату міжнародного зразка (з 2006 р.), Інститут українсько-грецької дружби та елліністичних досліджень (з 2007 р.) та ін.³⁰ Сьогодні цей заклад визнано провідним центром елліністичних студій України.

Члени СГУ долучилися також до перевидання абетки новогрецької мови «Алфавитаріо» за авторством А. Білецького і О. Угріновича. Окрім цього, члени організації стали фундаторами двох періодичних видань (російською мовою), а саме газети «Логос» і Міжнародного літературно-художнього, історико-просвітницького й історико-релігійного журналу «Греки — славяне: 1000 лет», які видавалися в 1990-х рр. в м. Донецьку. Щоправда побачило світ лише кілька випусків газети й журналу.

Не можна обійти увагою той факт, що ще під час роботи I з'їзду греків України Феохарій Кессіді — відомий радянський фахівець з античної філософії, член-кореспондент Афінської академії наук (1992 р. прийняв грецьке підданство і переїхав до Афін) — запропонував ідею популяризації української культури в Грецькій Республіці, зокрема шляхом створення в Афінському університеті кафедри української мови, яка, втім, не знайшла належної підтримки і, відповідно, не була реалізована.

У цьому контексті слід наголосити на тому, що жодного разу СГУ, власне, як і всі інші громадські об'єднання грецької спільноти в історії незалежної України, не піднімали питання про рівень володіння її представниками державною (українською) мовою, хоча, такого завдання ці утворення і не ставили перед собою. Утім, згідно з офіційними даними, зафіксованими Всесоюзним переписом населення 1989 р., лише 2,3% українських греків вважали своєю рідною мовою українську³¹.

Генеральний секретар СГУ Микола Колле в інтерв'ю від 25 грудня 2009 р. газеті «Вечерний Донецк», з нагоди 20-річчя цієї організації (мається на увазі від часу заснування РТГУ), розповів про її основні досягнення. Зокрема, зауважив: «За роки своєї діяльності Спілка відродила ансамблі «Сартанские самоцветы» і «Тернихор», національне свято «Панаір»*, провела три грецьких фестивалі художньої самодіяльності. Члени Спілки брали активну участь у роботі Всесвітніх конгресів у Салоніках. А грецьким селам були повернуті їхні історичні назви»³².

Варто відзначити, що одним із основних досягнень діяльності СГУ стало сприяння розбудові широкої мережі грецьких національно-культурних товариств місцевого рівня у різних регіонах України. Намагаючись підтвердити свій всеукраїнський статус, СГУ прагнула одноосібно представляти інтереси грецької спільноти України і, у цьому зв'язку, впроваджувала активну політику в напрямку об'єднання навколо себе грецьких організацій місцевого рівня. На цьому наголошував Віктор Бар'яхтар під час проведення I з'їзду греків України, а саме: «Необхідно об'єднати усі розрізнені товариства в єдину Спілку греків України і самим вирішувати свої проблеми»³³. Станом на 1995 р. СГУ об'єднувала близько 50 таких організацій із загальною кількістю членів — 15 307 осіб³⁴. Однак, у вже згаданому інтерв'ю газеті «Вечерний Донецк» (від 25.12. 2009 р.) Микола Колле назвав іншу цифру — 68 організацій.

Не залишалися поза увагою СГУ і політичні питання, вирішення яких, на думку її представників, дозволило би лобювати інтереси грецької спільноти у стінах Верховної Ради України, а також на рівні місцевих органів влади. Саме тому представники організації неодноразово наголошували на необхідності брати активну участь у виборах, висуваючи і підтримуючи своїх кандидатів.

Крім того, СГУ брала активну участь у роботі Ради національних товариств України, де її лідери, зокрема, відстоювали позицію непри-

---

* «Панаір» в сучасній грецькій мові відповідає словам «πανηγύρις» (у значенні «святий») і «το πανηγύρι» (урочистості, релігійне свято, народні гуляння, застілля, ярмарок, метушня). Сьогодні це одне з найважливіших престольних (храмових) свят українських греків.

пустимості створення національно-територіальних утворень на українських теренах, як таких, що суперечать чинному законодавству та, водночас, наголошували на доцільності створення національно-культурних автономій. Однак, у середині самої СГУ мали місце прояви сепаратистських тенденцій. Так, група членів цієї організації, а саме М. Темир, С. Притула, Д. Патричі та деякі інші, наполягала на створенні грецької національно-територіальної автономії у Приазов'ї³⁵. Проте ідеї цієї групи були різко засуджені більшістю членів організації, які вважали реалізацію права на національно-культурну автономію, обумовленого Законом України «Про національні меншини України» (стаття 6) від 1992 р., достатньою формою для повноцінного національно-культурного життя.

Суттєвий внесок СГУ в процес національно-культурного відродження грецької спільноти України кін. 80-х — першої половини 90-х рр. ХХ ст. є незаперечним фактом. Проте, відсутність стабільних джерел фінансування організації, що особливо стало відчутним у середині 90-х рр., негативно позначилася на її діяльності і, фактично, поставила під загрозу виконання цілої низки програмних завдань, що Генеральний секретар Микола Колле у 2009 р. прокоментував наступним чином: «Упродовж 20 років на запити чиновників комітету України у справах національностей і міграції ми сумлінно відправляли наш фінансовий план. Просили кошти на газету, журнал, книги, організацію фестивалів, відновлення церкви та інші заходи. Проте нас не чули, вимагали тільки звіти стосовно виконаної роботи і плани на наступний рік»³⁶. Власне, фінансові проблеми стали причиною зміни керівного складу СГУ під час роботи її ІІ з'їзду, який відбувся 17 травня 1997 р. у м. Донецьку. Новим Президентом організації одностайно (245 делегатів із 245 присутніх) було обрано бізнесмена, директора спільного українсько-грецького підприємства «Харіс» Хараламбоса Агурзенідіса³⁷. Але і ця спроба, а саме шляхом ротації керівництва вплинути на покращення фінансового стану і, відповідно, на ефективність діяльності організації, не дала бажаних результатів.

Відтак, у другій половині 90-х рр. СГУ невпинно почала втрачати свої лідерські позиції у національно-культурному русі грецької спільноти України, які поступово перебрала на себе ФГТУ, створена 1995 р. у м. Маріуполі. Вирішальним став період з 1995 по 1997 рр., коли паралельне існування цих двох організацій було насичене жорсткою конкуренцією, оскільки обидві претендували на всеукраїнський статус і намагались консолідувати навколо себе інші громадські утворення грецької спільноти України. Наприклад, під час проведення І з'їзду ФГТУ 22–23 листопада 1997 р. в м. Маріуполі делегацію від СГУ не впустили до приміщення, де він відбувся, з поясненням, що цей захід є виключно внутрішнім питанням ФГТУ³⁸.

Отже, від кінця 90-х рр. діяльність СГУ стала більш формальною, ніж фактичною, і обмежувалась окремими, поодинокими акціями. Зокрема, в засобах масової інформації від 25 грудня 2009 р. з'явилась інформація, надана Генеральним секретарем СГУ Миколою Колле в інтерв'ю газети «Вечерний Донецк», про те, що 5 грудня на відродженому православному соборі в с. Бугас [мається на увазі село Волноваського району Донецької області. — *Авт.*] встановлено золоті купола³⁹.

Чи не найбільш резонансним заходом 2000-х рр., організованим СГУ спільно з ЗАТ «Донецьксталь», громадою храму Святителя Ігнатія Маріупольського (м. Донецьк) та клубом «Авто Ретро Донбасу» (м. Донецьк), стало проведення з 2 по 7 травня 2011 р. автопробігу ретро-автомобілів «Крим–Донбас. Шлях Святителя Ігнатія», присвячений 225-річчю з дня смерті відомого церковного діяча Ігнатія Маріупольського, який у 1779–1780 рр. керував переселенням кримських греків до Приазов'я, а після смерті був канонізований. Автопробіг відбувся за маршрутом: Бахчисарай (Свято-Успенський печерний монастир), Сімферополь (Свято-Троїцький монастир), Джанкой (Свято-Покровський кафедральний собор), Херсон (Святодухівський кафедральний собор і храм Різдва Пресвятої Богородиці), Нова Каховка (Свято-Андріївський кафедральний собор), Мелітополь (монастир Святого Савви Освяченого), Бердянськ (кафедральний собор Різдва Христового), Маріуполь (Свято-Миколаївський кафедральний собор), Макіївка (собор Георгія Побідоносця), Донецьк (Свято-Преображенський кафедральний собор). Учасники автопробігу протягом цього шляху везли з собою ікону із зображенням Святителя Ігнатія Маріупольського, а також частину його мощів. В усіх місцях прибуття учасників автопробігу відслужили молебні на честь Святителя Ігнатія Маріупольського⁴⁰.

Не можна обійти увагою те, що після окупації 2014 р. Російською Федерацією окремих територій Донецької і Луганської областей України та, зокрема м. Донецька, яке проголошено столицею квазідержави ДНР, відстежувати долю СГУ стало неможливим. Позаяк, ані засоби масової інформації, ані інтернет-ресурси не надавали жодної інформації стосовно цього питання вже кілька років поспіль. Також зрозумілим є те, що наразі унеможливується і здійснення польових досліджень у цьому напрямі.

У підсумках щодо ролі СГУ в національно-культурному русі грецької спільноти незалежної України варто зважити на думку лідера ФГТУ Олександри Проценко-Пічаджі, яка, зокрема, наголосила: «Зробивши в першій половині 90-х років певний позитивний внесок у розвиток еллінізму, ці громадські утворення греків [мається на увазі РТГУ і СГУ. — *Авт.*] в силу об'єктивних і суб'єктивних причин не змогли консолідувати греків України і виконати заявлені цілі...», — а також, — «З 1997 р. на

чолі СГУ став Х. Агурзенідіс, який не зміг запропонувати грекам об'єднавчу ідею і реальну програму дій. У результаті міжусобиць і неконструктивної політики СГУ втратив своїх членів і вплив на греків, які масово підтримали Федерацію грецьких товариств України. З кінця 90-х років історію та інтереси формально існуючого СГУ представляє О. Холін — один із основоположників національного руху, патріот і творча особистість»⁴¹.

Толерантна етнополітика незалежної Української держави, а водночас високий рівень національної самоідентифікації та громадської активності представників грецької спільноти створили сприятливе підґрунтя для розгортання в її середовищі потужного національно-культурного руху, основними цілями якого стали: відродження рідної мови, культури і традицій. До головних показників його повноцінного функціонування слід віднести розбудову широкої мережі національно-культурних товариств як структурованих компонентів грецької спільноти, покликаних бути виразниками її етнокультурних потреб. Іншою не менш важливою ознакою є наявність в його лоні представницьких громадських утворень — організацій із всеукраїнським статусом, що, своєю чергою, вказує на високий рівень консолідації грецької спільноти.

Першою громадською організацією такого масштабу в історії незалежної України стала Спілка греків України, яка стояла у витоків зародження грецького національно-культурного руху на українських теренах наприкінці 80-х рр. ХХ ст. і відіграла важливу роль у процесі його становлення в першій половині 90-х рр. ХХ ст., зокрема, консолідувала представників грецької спільноти навколо ідеї відродження еллінізму та виконала цілий ряд своїх статутних і програмних зобов'язань, спрямованих на її реалізацію. Втім, у силу певних обставин, про які вже йшлося, ця організація не втримала лідерські позиції, і у другій половині 90-х рр. ХХ ст. її функції перебрало на себе більш молоде громадське утворення — Федерація грецьких товариств України.

Додатки

UKRAINE
All CRIMEAN
FEDERATION OF GREEK
SOCIETIES

ΟΥΚΡΑΝΙΑ
ΑΥΤΟΝΟΜΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΚΡΙΜΑΙΑ
ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΤΗΣ ΚΡΙΜΑΙΑΣ

**Украина
Автономная
Республика Крым
Федерация греков
Крыма**

р/с №700077 в Железнодорожном отделении РАК АПБ «Украина»
г. Симферополя, МФО 324281, код ОКПО 230147795.
Адрес: 333000, г. Симферополь, ул. Горького, 6, т. 27-04-21,
факс: 25-04-21

Президенту Союза Греков Украины
г-ну Харису Агурзенидису

Председателю Федерации греческих
обществ и общин Украины госпоже
Проценко-Пичаджи А.И.

Председателю Международного
объединения греческих обществ
«Понтос» господину Иорданидису

В связи с создавшейся неблагоприятной ситуацией в общении, договорных контактах и диалоге по проведению объединительного съезда между В/Вам организаций, мы, третья сторона /Федерация Греков Крыма/ считаем, что съезд необходимо провести безотлагательно, как и намечено 22.11.97 г. в г. Мариуполе. Детально обсудив данную сложную ситуацию, мы считаем и видим, как это чревато сказывается и отрицательно действует на психику греков Крыма, Донецка и Мариуполя.

Дальнейшее обсуждение данного вопроса надо прекратить и окончательно решить проблему на объединительном съезде 22.11.97 г. Члены обществ и общин перечисленных организаций устали от этих диспутов и срочно хотят выразит единое мнение.

Кроме того бесконечные поездки для проведения Советов в Донецке и Мариуполе всем надоели и физически продолжать их невозможно

т.к. мы находимся на большом расстоянии от Донецкой области, что представляет для нас определенные трудности и создаются новые проблемы.

На основании вышеизложенного необходимо наконец пойти на встречу друг другу и провести этот исторический объединительный съезд всех греков Украины.

Ждем срочного ответа по факсу! о принятом решении.

По поручению членов Правления

Федерации греков Крыма

С уважением к Вам!

Председатель Федерации греков Крыма

Н.Г. Сумулиди

СОЮЗ ГРЕКОВ УКРАИНЫ
ΕΝΩΣΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ

Адрес: 340000, г. Донецк, Главпочтамт, а/я 118
Код ОКПО 02023583, Тел./факс: 00380 0622 372881

Президенту
греческого клуба «Эллада»
Папуниди А.А.

Уважаемый Аристотель Агафангелович!

С чувством глубокой признательности благодарим Вас и, в Вашем лице, греческий клуб «Эллада» за Вашу принципиальную позицию, касающуюся вопроса объединения Союза греков Украины и Федерации греческих обществ Украины. Совет Союза греков Украины решительно пресекает попытки Федерации во главе с Проценко А.И. провести свой отчетно-выборный съезд под эгидой объединительного съезда.

Мне абсолютно непонятна позиция бывшего генерального секретаря Зарубежного Эллинизма Министерства Македония Фракия г-на Никоса Иоанидиса, который 28 сентября 1997 г. на собрании членов Совета Союза греков Украины заявил, что его организация признает только Федерацию греческих обществ Украины и только Проценко А.И. Все общества должны вступить в Федерацию, в противном случае они не будут признаны. Такое силовое давление вызывает множество вопросов, ответы на которые я попытаюсь выяснить на встрече с Президентом Греции в рамках его официального визита на Украину в октябре месяце этого года.

Совет Союза греков Украины поздравляет Вас и клуб «Эллада» с 95-летием. Желаем держать крепко в руках знамя греческого движения, поднятого клубом «Омония». Здоровья и счастья Вам и Вашим семьям.

Был бы благодарен, если бы Вы предоставили возможность присутствовать на общем собрании греков Одессы и области.

08.10.97 г.
г. Донецк

С уважением Председатель Совета
Союза греков Украины

Пефтиев Н.А.

**ΕΝΩΣΗ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ**

**СОЮЗ ГРЕКОВ
УКРАИНЫ**

Код ОКПО 02023583, р/с 700255 в Донецкой областной
дирекции Укрсоцбанка, МФО 334011
Адрес: 340000 г. Донецк Главпочтамт а/я 118

Руководители первичной организации

для ознакомления членов первичной
организации с данной информацией

Исх. № _____
От «__» _____ 1997 г.

Уважаемые соотечественники!

Сообщаем Вам результат поездки 22.11.97 157-и делегатов на объединительный съезд всех греков Украины в г. Мариуполь.

Данная делегация в здание, где проводился съезд, не была допущена. Делегатов продержали на улице перед зданием более 3-х часов, не дав возможности прямого общения с делегатами Федерации греческих обществ Украины (ФГОУ). Наше обращение к съезду, зарегистрированное в секретариате президиума съезда ФГОУ, не было зачитано на съезде и было оставлено без внимания, несмотря на заверения ответственного секретаря, что при рассмотрении 8-го вопроса повестки дня оно будет зачитано делегатам съезда.

На письменную просьбу делегатов конференции ускорить рассмотрение вопроса участия нашей делегации в съезде получен ответ, что объединительный съезд — это внутренний вопрос ФГОУ.

Прилагаем для изучения подлинные документы. Просим ознакомиться с ними и выразить свое мнение по этому вопросу. Ответ просим срочно направить по адресу: 340055, г. Донецк, ул. Университетская, 19, Союз греков Украины.

Заранее благодарны

Оргкомитет

¹ Пахоменко С.П. Культурний розвиток грецької спільноти України у другій половині XX століття: автореф. дис. ... канд.іст.наук. Київ, 2003.

² Parkhomenko S.P. Cultural Development of the Greek Community of Ukraine in the Second Half of the XX Century. Extended abstract of PhD thesis. Kyiv, 2003 (in Ukrainian).

³ Мартинов А.Ю. Загальна декларація прав людини 1948. *Енциклопедія історії України*. Київ, 2005. Т. 3.

⁴ Декларація прав національностей України. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53.

⁵ Закон України «Про національні меншини України». *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36.

⁶ Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

⁷ Інформаційний бюлетень Міністерства України у справах національностей, міграції та культів. 1995. № 1. С. 36–39.

⁸ Закон України «Про об'єднання громадян». *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34; Закон України «про громадські об'єднання». *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1.

⁹ Национальный состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. Москва, 1991.

¹⁰ Греческие общества Украины. URL: www.greeks.ua

¹¹ Урядовий кур'єр. 2002. 28 грудня. С. 11–12.

¹² Гедьо А.В. Умови життя та господарська діяльність греків у Приазов'ї (1778–1820 рр.). *Південна Україна 18–19 століть: Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України*. Запоріжжя, 1996. Т. 1. С. 106–107.

¹³ Поточний архів Союзу греків України (далі — ПА СГУ). Протокол I-го съезда греков Украины. 1991 г.

¹⁴ Національні відносини на Україні. Запитання і відповіді. Київ, 1991.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Поточний архів Республіканського товариства греків України (далі — ПА РТГУ). Устав Республіканского общества греков Украины. 1990 г.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само.

²¹ Греки Украины: история и современность: материалы науч.-практ. конф. «Греки Украины: поиск и формирование национальной культуры», 9-19 февр. 1991 г. / Респ. об-во греков Украины. Донецк, 1991.

²² Тамара Кацы — хрустальный голос эллинизма. URL: greeks.ua/content/80_en/en

²³ ПА РТГУ. Заседание Президиума общества греков. 29 декабря 1990 г.

²⁴ ПА СГУ. Протокол I-го съезда греков Украины. 1991 г.

²⁵ ПА СГУ. Статут Спільки греків України. 1992 р.

²⁶ Там само.

²⁷ Там само.

²⁸ Национальный состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. Москва, 1991.

²⁹ Кафедра греческой филологии МГУ: 15 лет плодотворной работы. URL: www.greeks.in.ua/news/90.html

³⁰ Маріупольський державний університет. URL: mdu.in.ua

³¹ Национальный состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. Москва, 1991.

³² URL: vecherka.donetsk.ua/index.php?id=4647&show=news&newsid=50675

³³ ПА СГУ. Статут Спілки греків України. 1992 р.

³⁴ ПА СГУ. Список первичних організацій Союзу греків України. 1995 г.

³⁵ ПА СГУ. Заседание Правления Союза греков Украины. 26.12.91 г.

³⁶ URL: vecherka.donetsk.ua/index.php?id=4647&show=news&newsid=50675

³⁷ ПА СГУ. Выписка из протокола работы съезда Союза греков Украины. 17.05.97 г.

³⁸ ПА СГУ. К делегатам Съезда Федерации греков Украины... 1997.

³⁹ URL: vecherka.donetsk.ua/index.php?id=4647&show=news&newsid=50675

⁴⁰ Стартует пробег ретроавтомобилей «Крым–Донбасс. Путь Святителю Игнатия».
URL: auth.ostro.org/donetsk/society/news/179086/

⁴¹ А.И. Проценко-Пичаджи, Н.С. Коссе. Очерки истории греков Украины: от античности до наших дней. URL: bezogr.ru/ocherki-istorii-i-kuleturni-grekov-ukraini.html?page=9

REFERENCES

1. Deklaratsiia prav natsional'nostej Ukrainy. (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 53 [in Ukrainian].
2. Grecheskie obshchestva Ukrainy. Retrieved from www.greeks.ua [in Russian].
3. Greki Ukrainy: istoriya i sovremennost': materialy nauch.-prakt. konf. Greki Ukrainy: poisk i formirovanie nacional'noj kul'tury, 9-19 fevr. 1991 g. Resp. ob-vo grekov Ukrainy. (1991). Doneck [in Russian].
4. Hed'o, A.V. (1996). Umovy zhyttia ta hospodars'ka diial'nist' hrekiv u Pryazov'i (1778–1820 rr.). *Pivdenna Ukraina 18–19 stolit': Zapysky naukovo-doslidnoi laboratorii istorii Pivdennoi Ukrainy*. Zaporizhzhia, I, 106-107 [in Ukrainian].
5. *Informatsijnyj biuleten' Ministerstva Ukrainy u spravakh natsional'nostej, mihratsii ta kul'tiv*, 1995, 1, 36-39 [in Ukrainian].
6. Kafedra grecheskoj filologii MGU: 15 let plodotvornoj raboty. Retrieved from www.greeks.in.ua/news/90.html [in Russian].
7. Konstytutsiia Ukrainy. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30 [in Ukrainian].
8. Mariupol's'kyj derzhavnyj universytet. Retrieved from mdu.in.ua [in Ukrainian].
9. Martynov, A.Yu. (2005). Zahal'na deklaratsiia prav liudyny 1948. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. (Vol.3). Kyiv [in Ukrainian].
10. *Natsional'nyj sostav naseleniya SSSR. Po dannym Vsesoyuznoj perepisi naseleniya 1989 g.* (1991). Moskva [in Russian].
11. *Natsional'ni vidnosyny na Ukraini. Zapytannia i vidpovidi.* (1991). Kyiv [in Ukrainian].
12. Procenko-Pichadzi, A.I., & Kosse, N.S. *Ocherki istorii grekov Ukrainy: ot antichnosti do nashih dnei*. Retrieved from bezogr.ru/ocherki-istorii-i-kuleturni-grekov-ukraini.html?page=9 [in Russian].
13. Parkhomenko, S.P. (2003). Kul'turnyj rozvytok hrets'koi spil'noty Ukrainy u druhij polovyni XX stolittia [Cultural Development of the Greek Community of Ukraine in the Second Half of the XX Century]. *Extended abstract of PhD thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
14. Retrieved from vecherka.donetsk.ua/index.php?id=4647&show=news&newsid=50675 [in Russian].
15. Startuet probeg retroavtomobilej Krym–Donbass. Put' Svyatitelya Ignatiya. Retrieved from auth.ostro.org/donetsk/society/news/179086/ [in Russian].
16. Tamara Kacy — hrustal'nyj golos ehllinizma. Retrieved from greeks.ua/content/80_en/en [in Russian].
17. *Uriadovyj kur'ier*, 2002, 28 hrudnia, 11–12 [in Ukrainian].

18. Zakon Ukrainy Pro hromads'ki ob'iednannia. (2013). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1. Kyiv [in Ukrainian].

19. Zakon Ukrainy Pro natsional'ni menshyny Ukrainy. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 36. Kyiv [in Ukrainian].

20. Zakon Ukrainy Pro ob'iednannia hromadian. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 34. Kyiv [in Ukrainian].